EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

KIRJANDUSUUDISEID SOOME LAHE PÕHJAKALDALT

Mida Soomes XXI sajandil kirjutatakse ja loetakse?

SATU GRÜNTAL, HELENA RUUSKA

Nad said hakkama

*Ilmaolud. Peategelane. Maastik. Kõrvaltegelane. Oht.
Veel üks oht. Meelepete. Morsk. Tagaajamine. Napp
pääsemine. Suudlus. Ilmaolud.*

Petri Tamminen

Helsingin Sanomat 23. XI 2012 (Twitter-novell)

2014. aasta Frankfurdi kirjandusmessi eel

Kirjandusel on soome kultuuris alati olnud eriline positsioon. XIX sajandil kujundati kirjanduse abil jõuliselt soome rahvusidentiteeti ja kirjandusel oli keskne roll rahvusriigi sünni juures. Aastakümneid on soomlased iseendid näinud kord Aleksis Kivi „Seitsme venna” Jukola-poiste sarnaste põikpeadena, kord Väinö Linna „Tundmatu sõduri” sõjameeste sarnaste torisejatena. Needsamad romaanid on andnud ainekaks ka positiivseks enesepildiks: seitse venda on eeskujuks kui sitked uudismaaharijad, sõdurid kui kangelsed.

Ka Linna triloogia „Siin Põhjataähe all” on üks soome rahvusliku enesepildi ehitajaid. Pärast **Hannu Salama** suurt kõlbelist meelepaha äratanud romaani „Juhannustanssit” („Jaani pidu”, 1964) ei ole enam ilmunud teost, mis ärgitaks keskustelu kogu rahva hulgas. Ühiskond on mitmekesistunud, kirjandusväli killustunud ning samal ajal toimib kirjandus üha vähem kogu rahva jaoks ühise, tema väärtusi kandva fenomenina. Siiski otsivad soomlased 2010. aastatel jätkuvalt kirjandusest omaenese kujutist ja süüdistavad peeglit, kui sealt paistev pilt on vildak.

Raamatukogude laenutusstatistika järgi loevad soomlased ikka veel palju. Kogu ilmuva soomekeelse kirjanduse hulgas on võimsas ülekaalus aimekirjandus, aga ilukirjandust on meedias paremini näha ja kuulda. Hoolimata suurtest ilmumis- ja laenutusarvudest on taevas kirjandusvälja kohal täis süngeid pilvi. Kõige hullem on see, et inimestel ei ole enam aega lugeda, kuna teha on nii palju põnevamatki. Lisaks sellele peetakse nüüdiskirjandust masendavaks ja igavaks. Kolklikuks. Romaane vaadatakse sageli teatrietenduse või filmi kujul, kuna nii saab hakkama paari tunniga, aga üle kolmesajaleheküljelise romaani lugemiseks läheks mitu öhtut. Noorte, eriti poiste lugemisharrastus on murettekitaval määral vähenenud. Täiskasvanud, muuhulgas mehed, on aga avastanud kriminaalromaanid, mida loetakse palju taskuväljaannetena. Krimikirjanikud **Leena Lehtolainen**, **Reijö Mäki** ja **Matti Rönkä** on kõik menuautorid. Nende salapolitseinikud Maria Kallio, Jussi Vares ja Viktor Kärppä on tuntud ka piiri taga.

Küsimusele „Mis on kirjandus?” antakse tänavaküsitluses vastuseks kas „Sinuhe, egiptlane” või „Puhastus”, üldiselt siis mõne tuntud romaani nimi: kirjandust määratletakse jätkuvalt üksikute oluliste teoste ja kirjanike kaudu. Soome suurima kirjanduspreemia, kord aastas välja antava Finlandia auhinna võitjat tuntakse ja tema raamatuid loetakse. Viimati juhtus nii **Ulla-Lena Lundbergi** ja tema romaaniga „Jää”, mida 2012. aasta sügisel müüdi rootsi ja soome keeles kokku üle saja tuhande eksemplari, see tähendab rohkem kui ühtki varasemat Finlandia saanud teost. Romaan jutustab kirikuõpetajast, kes tuleb 1940. aastatel koos oma noore naisega Ahvenamaale Kökarile, ja tema elust tuulistel ning ahtratel – seda nii füüsiliselt kui vaimselt – saartel. Tegu on ajaloolise juturaamatuga, mille tegelastesse on lihtne sisse elada, aga millest leiab mitmeid eri tasandeid. Samuti meenutab romaan, et Soomes on tugev kirjandustraditsioon nii soome kui ka rootsi keeles. Lugejate lemmik on ka soomerootslane **Kjell Westö**, kes jutustab lähiminekuainelisi perekonnalugusid. Aastal 2006 sai ta Finlandia auhinna romaani eest „Där vi en gång gått” („Kus kõndisime kunagi”).¹

Soome kirjandust tõlgitakse nüüd rohkem kui kunagi varem paljudesse keeltesse ja sügisel 2014 on Soome Frankfurdi raamatumessi teemamaa. **Sofi Oksanen** on noppinud paljude maade kirjanduspreemiaid, New Yorgis võib raamatupoe riulilt leida **Elina Hirvoneni** romaani „When I Forgot” („Että hän muistaisi saman” / „Et tema mäletaks sedasama”, 2005).² **Mikko Rimmineni** „Pussikaljaromaani” („Kotiölleromaan”, 2004) saab lugeda hollandi keeles ja **Katja Kettu** 2011. aastal ilmunud „Kätilö” („Ämmaemanda”)³ õigused on müüdud vähemalt 11 riiki. Soomest on maailma rändama läinud ja läheb edaspidigi ka teisi tegelasi kui Tove Janssoni muumitrollid.

¹ E.k 2011, tlk Tõnis Arnover. Siin ja edaspidi artikli tõlkija märkused.

² E.k 2007, tlk Piret Saluri.

³ E.k 2012, tlk Kadri Jaanits.

Romaanid ja luuletused kahtlevad ja küsivad

Oma soome nüüdiskirjanduse tutvustuses keskendume XXI sajandile. Vaatleme proosat ja luulet eraldi, aga enne anname lühikese ülevaate neist joontest, mis ühendavad kaasaegset proosat ja luulet. Tutvustusest jääb välja näitekirjandus, kui paari näidet mitte arvestada; samuti ei käsitle me laste- ja noortekirjandust ega koomikseid.

Uusimale kirjandusele on tüüpiline žanride nihkumine ja segunemine. Proosa killustub paljude jutustajate häälteks ja erinevas stiilis osadeks, kronoloogia ja lootervik lagunevad. Novellide ja luule areng jällegi võib olla risti vastupidine: novellid kipuvad koonduma ühtseks tervikteoseks või moodustama sarju, sarjastuma. Luulekogu võib muutuda üheainsa loo või teema loogikale alluvaks jadaks.

Žanride segunemist näitab ka see, et teatud liikidest (näiteks krimi- või põnevusromaanidest) tuntud jooni põimitakse ebatavalisse konteksti, näiteks arenguromani. Luule keeldub olemast „pelk lüürika” ja sulandab endasse erisuguseid tekstikihte internetist, sotsiaalmeediast, meelelahutusest ja poliitikast.

Nii proosas kui ka luules jätkub juba kaua aega silma paistnud nähtus: ühtne mina või tajuja hajub tekstides erinevateks häälteks. Jutustustel või kõnel ei ole üht kindlat fookust, valitsevat häält, vaid lugeja eksleb polüfoonilisel, alatasa muutuval ja vaatenurka vahetaval häälemaastikul.

Segunevad ka fakt ja fiktsioon. Just siis, kui lugejale oli karmilt selgeks tehtud, et teose-mina ja kirjaniku tõsielu-mina tuleb piinlikult lahus hoida, hakkasid kirjanikud selle piiriga mängima. **Kari Hotakainen**i romaani ilmumisel menuraamatuid kirjutav kirjanik Kari Hotakainen, **Vilja-Tuulia Huotarinen**i luulekogu lõpetavad „Vilja-Tuulia märkmed”. Mõnikord uuritakse kirjaniku elu tingimusi kirjanduslike *performance*’ite kaudu või kirjutades teist sugupoolt esindava pseudonüümi varjus (**Pirkko Saisio / Jukka Larsson, Ville Hytönen / Anna Halmkrona**).

Kirjandus on alati olnud dialoogis oma minevikuga ja sama kehtib nüüdiskirjanduse kohta. Laenatakse nii soome kui ka maailmakirjanduse klassikutele ning võetakse üle rahvaluule kõlasid ja rütme. Lugejale esitab nüüdiskirjandus varasemast suurema väljakutse, kuna allusioonide ja intertekstuaalsuse allikaks ei piisa enam üksnes pärandist: samamoodi kasutab kirjandus popkultuuri ja interneti põhjatuid salvi.

Jälle on esile tõusnud ajalooline aines. Noored kirjutajad, eriti naised, on kinni haaranud Soome kodusõja, aga ka talve- ja jätkusõjaga seostuvatest teemadest. Nii proosa, luule kui ka draama käsitlevad mälestuste ja mäletamise temaatikat: mineviku lood ja elusaatused puudutavad ka uusi põlvkondi. Need tahavad jutustamist, et saada osaks ajast, mil praegu elame.

Kirjanduslikud teemad on sageli rasked: seksi ja vägivalda kujutamine võib olla väga üksikasjalik ja räige. Nüüdiskirjanduses ei ole tabusid: ainus tabu paistab olevat väita, nagu ei oleks mõnd asja võimalik kirjanduslikult kujutada. Keeles väljendub see roppuste ja vandesõnadena, samuti kiirete stiilivahetustena. Teine väljapaistev keeleline nähtus on murrete kasutamine nii proosas kui ka luules: lugejate lemmikud on nii **Sinikka Nopola** hämemurdeline proosa kui ka **Heli Laaksonen**i lõunamurdeline luule. Lopsakat, koguni roppu keelt ja murdekasutust ühendab kirjanduse püüdlus kõnekeelsuse ja loomulikkuse poole, lugejale lähemale.

Viljeldakse ka huumorit ja luules ilmneb see enamasti iroonia kujul. Kaas-aegse maailma juurde kuulub kõiges kahtlemine ja kõige küsimuse alla seadmine. Lugeja peab kogu aeg olema valvel: mida õieti öelda tahetakse?

Romaan, raamatumaailma kuningas

Soome nüüdisproosa on mitmepalgeline nii aineselt kui ka žanrilt. See on ka leplik ja kõigesööja. Tabusid on kummutatud alates 1960. aastatest: sõjavägi, kirik, isamaa, vägivald, vanemad (eriti ema), seks, prostitutsioon, intsest ... Praegu võib Soomes raamatu kirjutada peaaegu ükskõik millest. Kirjanduse peavool on romaanid, aga väikseid ojakesi on palju. Näiteks novell on uuele elule ärkamas, aga novellikogud on sageli seerialised, nagu **Armas Alvari** esikkogu „Varmat tapaukset” („Kindlad juhtumid”, 2006). Siin ühendab novelle või tekstiosi üksteisega see, et iga uus jutt lähtub juba tuttavast liinist või tegelasest. Tulemuseks on omapärane novellikett.

Nüüdisaegsed romaanid jällegi hajuvad mitmeteks eri jutustusteks ja häälteks, millest lugeja ise lõpuks sidusa jutu peab tuletama. Realistlikes romaanides on traditsiooniliselt selge peategelane, aga postindividualistlikes romaanides on tajuja hajunud ja romaan koosneb eri häälest. Modernistide eeskujul rõhutab vaatepunkti näiteks **Heidi Kõngas** oma romaanis „Dora, Dora” (2012), kus kujutatakse Hitleri iuharhitekti Albert Speeri ja tema sekretäri reisi Lapimaale 1944. aasta detsembris. Lisaks ametlikule programmile juhtub öösiti kummalisi asju, millest jutustavad oma arusaamise järgi nii pea- kui ka kõrvaltegelased. **Hannu Raittila** romaanides „Ei minulta mitään puutu” („Mul pole millestki puudust”, 1998) ja „Canal Grande” (2001)⁴ kirjeldavad samu sündmusi eri jutustajate hääled ning **Maritta Lintuneni** romaanis „Heijastus” („Peegeldus”, 2009) põimuvad samuti kokku eri tegelaste lood.

Segunevad ka žanrid. Krimi- ja põnevusromaanile omaseid ülesehitusvõtteid kasutatakse ära kunstromaanis. **Riikka Pulkkineni** romaanis „Raja” („Piir”, 2006)⁵ pakutakse algul välja mõte mõrvata dementne abielumees ja lugeja üllatuseks saabki see viimastel lehekülgedel teoks. Nüüdisaegsetel romaanidel on meelelahutuslik süžee, aga need ei taha olla lihtsalt süžee-romaanid. Just sellepärast on **Juha Itkoneni** nimetatud Soome Paul Austeriiks. Tema romaan „Anna minun rakastaa enemmän” („Las ma armastan rohkem”, 2005) jutustab staariks saamisest ja seab lõpuks kahtluse alla kõik varem öeldu. Lugeja jääb mõtlema, mida ta õieti just luges. Romaanides esineb ka fantastika ja maagilise realismi elemente, näiteks **Jani Saxelli** romaanis „Unenpäästäjä Florian” („Unevallandaja Florian”, 2010) on rumeenia immigrandil võime panna inimesed und nägema.

Traditsiooniliselt on soome debüütikirjanikud alustanud omaenese arenguloo kirja panemisest kas väiksemalt või suuremalt distantsilt. Mikko Rimmineni „Pussikaljaromaani” (2004) on selle žanri tänapäevane versioon. Kolm noort meest hulguvad päev otsa Helsingis Kallios. Nendega juhtub igasuguseid asju, aga kõige tähelepanuväärsem on see, kuidas ja millest nad omavahel räägivad. Nad ei teegi muud, kui löövad aega surnuks ja loobivad vastastikku

⁴ E.k 2003, tlk Aivo Lõhmus.

⁵ E.k 2009, tlk Monika Pais.

siseringi nalju, nii et tekib pilt tegelaskujudest ja nende omavahelistest sõltuvussuhetest – ja üksindusest. Rimmineni romaani võib lugeda mitmel tasandil: see on James Joyce'i jälgedes käiv ühepäevaromaan, kus sihitult ringi uidatakse. Seda võib lugeda ühiskonnateemalise seisukohavõtuna, kui näha peategelastes tõrjutud noori mehi – Soomes on aastast aastasse olnud kümneid tuhandeid 15–29-aastasi mehi, kellel puudub töö- või õpikoht. Ent tähelepanuväärseks teeb Rimmineni romaani siiski see, et kasutatakse ainulaadset soome keelt – XXI sajandi Helsingi slängi.

Soomes nüüdiskirjandus on isikustatud. **Ilkka Remesi** nimi (pseudonüüm) ilutseb raamatukaanel suuremalt kui tema põneviku nimi. Soomes ollakse harjunud romaanisarjade ja kirjanduslike kaubamärkidega: jõulukungiks ostetakse mõne tuntud tegija – Remesi, Hirvisaari, Lehtolaineni – viimane teos. Debütandile tuleb alati kasuks, kui ta on ilus noor naine. Naistelehti huvitab kena näolapi kõrval ka raamat, aga kirjastusedki oskavad uudiskirjanduse nimestike kaantele panna ilusa kirjanikuprofiili. Õnneks murrab stereotüüpi näiteks selline kirjanik nagu **Arne Nevanlinna**, kes alustas kirjanikukarjääri üle 80-aastasena romaaniga „Marie” (2008). See jõudis kohe Finlandia nominentide hulka ja sellele on kirjutatud ka järg.

TÕELUS KUI PROBLEEM

Tänapäeva soome kirjanduses arutatakse mitmel moel kirjanduse ja tõeluse suhte üle. Nüüdisromaanides lahatakse mäletamist ja mälestusi. „Tahtsin kirjutada nii, nagu asjad olid. See on minu tõde ja nii ma seda ka jutustasin,” kuulutas debütant **Kreetta Onkeli** masendava lapsepõlveloo „Ilonen talo” („Röömus maja”, 1996) ilmumise puhul tehtud intervjuus. Küla nimega Luhanka, alkohoolikust ema ja väike tütar on tõsi, aga Onkeli kasutab oma elutõelusega ümber käies kirjanikuvabadust. 1990. aastate algusest saadik on fakt ja fiktsioon soome romaanides mitmeti segunenud. Lugejad ei tea, kas nad loevad kirjaniku enese elust või väljamõeldud elust. Pooltõed häirivad uudishimulikke ja neid, kes eeldavad, et kirjandus kujutab tõelust tõetruult. Realistliku jutustuse traditsioon ja lugejate ootus realistliku romaani järele on Soomes ikka veel tugevad.

Mõnikord vihastab ka kirjaniku lähedasi see, et kirjaniku väljamõeldud lugu on tegelikult nende lugu. Nii juhtus, kui sügisel 2012 ilmus **Riikka Ala-Harja** romaan „Maihinnousu” („Dessant”).⁶ Romaanis valvab neljakümneaastane prantslanna oma kaheksa-aastase vähihaige tütre voodi ääres ja kurvastab samal ajal abielulahutuse pärast. Ala-Harja õde süüdistas kirjanikku avalikult selles, et too on varastanud tema poja loo.

Mälestuse, tõe ja väljamõeldise piire on teadlikult rikutud autofiktsioonis, kus kirjanik esineb oma nime all ja tema oma elu on osa kirjandusest. Kari Hotakainen on tegelane romaanis „Klassikko” („Klassik”, 1997) alapealkirjaga „Omaelulooline romaan autolembesest ja vabameelsest rahvast” – menuromaani kirjutav kirjanik Kari Hotakainen. Pirkko Saisio jutustab distantsilt omaenese eluloo triloogias „Pienin yhteinen jaettava”, „Vastavalo” ja „Punainen erokirja” („Vähim ühiskordne”, „Vastuvalgus” ja „Punane lahtusraamat”, 1998–2003). Need on arengulood ja ülestunnistused, mis jätkavad modernistliku romaani isiksuse arengu teemat ja identiteet kujuneb neis erinevatest lu-

⁶ E.k 2013, tlk Kätlin Kaldmaa.

gudest. Sellest, kuidas mina – Pirkko – kasvab üles isa Soome – Nõukogude Liidu Sõprusühingu ja ema kaubamajaleti varjus. Kuidas ta otsib omaenda poliitilist identiteeti, lesbiidentiteeti ja kirjanikuidentiteeti. Sinna juurde käivad tütreroll, paarisuhe ja emadus. Laiemasse raamistikku asetatuna on see 1940. aastatel sündinud soomlasest, helsingilasest kirjaniku enesepilt, milles võivad iseenese peegeldust näha heaoluühiskonda üles ehitanud sõjajärgsed nn suured aastakäigud. 1990. aastatel tekitas Saisio kirjandusväljal segadust, kui kirjutas viis aastat Jukka Larssoni varjunime all. Eksperiment näitas, et Soomes suhtutakse mees- ja naiskirjanikesse erinevalt ja et romaane loetakse kirjaniku isiku kaudu.

Autofiktsiooni kõrval ilmub ka elulooromaane, kus kujutamiseobjektiks ei ole mitte kirjanik ise, vaid ajalooline isik – tihti mõni teine kirjanik või kunstnik. Elulooromaanides mängitakse samuti fakti ja fiktsiooni segamisega. **Rakel Liehu** kirjutas silmapaistvast, rahvusvaheliselt tuntuimast soome kunstnikust Helene Schjerfbeckist kunstnikuromaani „Helene” (2004),⁷ mis jälgib portretisti elukaart. Fragmentaarne jutustus paljastab kuulsatele (ja Soomes armastatud) maalidele modelliks olnud isikuid ja valgustab kunstniku reise. Ülestähendused päevikus aitavad mõista ajastut. Nii kirjutab Helene Schjerfbeck 16. juunil 1904 Hyvinkääs: „Proua Raij, meie majaomanik, kolgib ägedalt uksele (teeme parajasti lõunauinakut). Ta ei malda oodata, vaid hõikab uudise juba esikust: Bobrikov on surnud!”

Luuletaja ja proosakirjanik **Helena Sinervo** pidi kirjutama soome modernistliku luule ikooni Eeva-Liisa Manneri eluloo, aga temaga juhtus samamoodi nagu Peter Ackroydiga. Viimase sõnul võib kirjutada eluloo, kui tahad valetada, aga kui tahad tõtt rääkida, peab kirjutama romaani. Sinervo nägemus Manneri elujärkudest romaanis „Runoilijan talossa” („Luuletaja majas”, 2004) tekitas ilmudes ägedaid väitlusi selle üle, mida võib fiktiivses teoses reaalse isiku kohta öelda.

JUTUSTUSED SÜNNIVAD JUTUSTUSTEST

Intertekstuaalsus on sageli varjamatu ja krutskeid täis. Aastal 2008 kirjutas Kari Hotakainen menukirjanik Paulo Coelho järgi **Pauli Kohelo** nime all lühiromaani. Kohelo raamatu pealkiri on lihtsalt „Ohessa tilinumeroni” („Lisatud minu arvenumber”). Enam otsesemalt ei ole võimalik märku anda, et raamatute kirjutamine on äri ja kirjanik peab teoste tulust ära elama. **Tuomas Kyrö** jutustab teoses „Kerjäläinen ja jänis” („Kerjus ja jännes”, 2011)⁸ ümber Ahto Paasilinna menuromaani „Jänese aasta”, nii et peategelasest Vatanenist saab rumeenlane Vatanescu. Too tahab pojale naelkingi hankida. Teda koheldakse Soomes halvasti ja ainus, kes teda mõistab, on linnaküülik.

Rosa Liksom (Anni Ylävaara) sai 2012. aastal Finlandia auhinna romaani eest „Hytti nro 6” („Kupée nr 6”),⁹ mida tiitellehel iseloomustatakse kui jutustust ja mille taga virvendab Anton Tšehhovi vaimuhaiglanovell „Palat nr 6”. Liksomi jutustuses sõidab Moskvas õppiv soome tütarlaps rongiga Ulaanbaatari poole, et pääseda eemale vene poiss-sõbrast Mitkast ja tema emast Irinast. Tegevus toimub 1980. aastatel, nõukogude ajal. Vagunisaaatja Arisa muretseb selle eest, et kõik toimuks eeskirjade kohaselt, aga kinniste linnade lähistel

⁷ E.k 2013, tlk Tiiu Kokla.

⁸ E.k 2012, tlk Kadri Jaanits.

⁹ E.k 2012, tlk Kadri Jaanits.

peatub rong, nagu juhtub. Tüdruk igatseb Moskvast minema, et iseend leida, ent romaan lõpeb tšehhovliku hüüatusega: „Ta oli valmis naasma Moskvasse! Moskvasse!” Kupeenaabriks saab tüdruk nilbe keskealise mehe, kelle tõelus on täiesti teistsugune. Tüdruk ja mees on sunnitud üksteist välja kannatama, aga lugejale avaneb ennekõike Nõukogude Liit vahetult enne glasnostit. Liksomi kirjanikukarjääri seisukohalt on see nõukogude aega kujutav jutustus järg tema 1980. aastatel ilmunud novellikogudele „Välisema Gagarin” („Vahejaam Gagarin”) ja „Go Moskova Go”, kus samuti kujutatakse groteskseid tegelasi ja kummalisi juhtumusi.

Joel Haahtela kirjutab hillitsetult ja vaoshoitult. Romaanide meeoleu on impressionistlik. Teemaks võib olla salapärane naine, keda jälgib tundmatu mees, nii nagu romaanis „Elena” (2003).¹⁰ Lugeja peab ise pildi kokku panema ja tõdema, et tõelust kujutada on võimatu; meile on teiste inimeste saatusest alati teada üksnes killukesed. Elu on möödarääkimine. Üldiselt ongi Haahtela romaanides keegi kadunud või surnud ja peategelane ajab tema jälgi. Romaanis „Perhoskerääjä” („Liblikakoguja”, 2006)¹¹ saab jutustaja ootamatult paran-duseks maja ja liblikakollektsiooni – surnud liblikate kaudu tulevad ilmsiks ka tema enese elu varjutanud saladused. Haahtelale omaselt on asjasse segatud salapärane naine, keda lõpuks üles ei leita, seekord idasakslanna Anna Prinz.

Haahtela romaan „Katoamispiste” („Pagupunkt”, 2010) on auavaldus traagiliselt surnud Kotka kirjanikule Raija Siekkinenile. Haahtela on tunnistanud, et võlgneb kirjanikuna palju Siekkinenile, kes 51-aastasena traagiliselt tulekahjus hukkus. Ta ei taanda oma iidolit monumendiks, vaid esitab taas iseenese jaoks olulisi küsimusi selle kohta, mida meil üldse on võimalik kellestki teada ja välja uurida.

SOOMLANE NAERAB ISEENDA ÜLE

Soome kirjandust süüdistatakse sünguses ja igavuses, kuigi humoristlikku traditsiooni võib jälgida alates rahvuskirjanik Kivi kobakäpp-vendadest. Ka nüüdisaegsetes romaanides osatakse nöökida nii enese kui ka teiste rumalusi. Tuomas Kyrö teeb soomlaste surmtõsiduse ja altkulmu piidleva loomuse üle nalja teoses „Mielensäpahoittaja” („Pahameeletundja”, 2010), kus 80-aastane „ehtne soome mees” oma ümbrust vaadeldes kõige üle toriseb. Kõik jutud algavad fraasiga „Küll ma alles sain pahaseks” ja jätkuvad kas isiklikku elu puudutava pahameele või nüüdisühiskonna pihta suunatud nõrdimusega. Tekst on olemas ka audioraamatuna. Torisevast vanamehest sai raamatuturul tõeline bestseller, nii ilmus 2012. aastal järg pealkirjaga „Mielensäpahoittaja ja ruskeakastike” („Pahameeletundja ja pruun kaste”).

Miika Nousiainen tõgab rahvuslikku alaväärsust ja rootslaste kadestamist romaanis „Vadelmavenepakolainen” („Vaarikalaevukese põgenik”, 2007).¹² Soomlasest Mikko Virtanenist saab pärast mitmeid etappe rootslane Mikael Anderson. Rootslasena leiab peategelane end olevat ilusama, targema ja rikkama. Mäng soome ja rootsi stereotüüpidega on naljadeks ainekse saanud nii ajaloost kui ka tänapäevast. Arenguromaani parodeeriva teose tempokas tegevustik, sealhulgas kuriteod, on omakorda võetud krimikirjanduse traditsioonist.

¹⁰ E.k 2013, tlk Hille Lagerspetz.

¹¹ E.k 2012, tlk Hille Lagerspetz.

¹² E.k 2013, tlk Ülev Aaloe.

Populaarseimate humoristide hulka kuulub ka Sinikka Nopola, kes on loonud Tampere elava abielupaari Eila ja Rampe. Kanget Häme murret kõnelev jutustaja Eila, kes on ühtaegu sümpaatne ja koomiline, sobitub juba XIX sajandil alguse saanud hämelaste kujutamise traditsiooni. Samal ajal sobivad Nopola portreed žanride lõhkumise trendiga, kuna näiteks teost „Eila, Rampe ja elämän tarkoitus” („Eila, Rampe ja elu mõte”, 2009) on liigitatud nii draamaromaaniks, jutukoguks kui ka proosaluuleks.

MEESTEL ON RASKE

Mees on soome kirjanduses tõugata-tõmmata, aga leiab ka arusaamist. Kõige suurem arusaaja on **Petri Tamminen**, kes teatab romaani „Mitä onni on” („Mis on õnn”, 2008) esimeses peatükis: „Lamasin diivanil ja vaatasin spordiuudiseid. Zakopane mäel hüpati kaugele. Kui mind ühel päeval ära viiakse, loodan, et organist mängib harmooniumil spordiuudiste tunnusmuusikat ja kandjad vaatavad hauda nagu mäekohtunikud.” Peategelasest jutustaja läheb õnne otsima ja jääb seda otsides äärepealt ilma õnnest, mis tal juba on, aga mida ta hinnata ei oska. Roman „Enon opetukset” („Onu õpetused”, 2006) liigub eri aastakümnete vahel ja näitab, kuidas viletsal üliõpilasel, igavesel väitekirjakirjutajal on raske eneses meest leida, sest tema onu õpetused ei sobi enam kaasaegse mehe rollimudeliga.

Meeste maailma painajatest jutustatakse Kari Hotakaineni auhinnatud romaanis „Juoksuhaudantie” („Kaitsekraavi tee”, 2002),¹³ mille nimi viitab sõjaajale. Matti Virtanen nimetab ennast kodurindemeheks, sest tal ei ole enam võimalik olla samasugune kangelane nagu eelmise põlvkonna mehed. Tal ei ole varuks ei sõjakogemust ega kangelastegusid ja tema ainus võitluspartner on olnud emantsipeerunud naine, kellele ta kõik lahingud kaotanud on. Matti Virtanen oskab küll makaronivormi valmistada ja lastele õhtujuttu lugeda, aga see ei ole mehelik. Ta ei ole oma kätega maja ehitanud ja hästi ei tule välja isegi maja ostmise. Mees ei leia oma kohta ja taipab, et teeb ühe vale teo teise järel. Ta ei kõlba nüüdisaegsele naisele, kes tahab, et mees oleks ühtaegu nii kangelane kui ka pehmik.

Mehe ja naise vahelistest möödarääkimistest kirjutas ka Anna-Leena Härkönen romaanis „Akvaariorakkautta” („Akvaariumiarmastus”, 1990),¹⁴ mis jälgis 23-aastase Saara seksielu. 18 aastat hiljem ilmunud romaanis „Ei kiitos” („Täna, ei”) jutustab Härkönen 40-aastasest Helist, kelle meest huvitavad rohkem arvutimängud kui naine. Endiselt ei suju ka seks – nagu ühine elu üldse! XXI sajandile eelnevatel aastakümnetel töid naiskirjanikud tööpoolest naise positsiooni kujutamisse värskeid tuuli, aga uue aastatuhande esimest kümnendit on märgistanud meeste mured.

Naised kirjutavad tänapäeval seksist avameelselt, otsides naisekeha naudivuid. Vilja-Tuulia Huotarineni romaanis „Valoa, valoa, valoa” („Valgus, valgus, valgus”, 2011) kujutatakse tärkavat lesbilisust ja õnne, aga ka süütunnet, mille see kaasa toob. Samuti kujutab armastust naise vastu **Heli Krugeri** „Olen kosketanud taivasta” („Olen puudutanud taevast”, 2005).

¹³ E.k 2005, tlk Sille ja Tarmo Vahter.

¹⁴ E.k 2002, tlk Üllar Ende.

Soome ühiskonna ja kultuuri mitmekesisistumine on viimastel aastatel tekitanud elavat arutelu. Tuntuim kahe kultuuri vahel kasvanud nüüdisaegne kirjanik on muidugi **Sofi Oksanen**, kellest on Soomes saanud seninägematu kirjanduslik nähtus. Debüütromaanis „Stalini lehmät” („Stalini lehmä”, 2003)¹⁵ keskendub Oksanen buliimiale, selle tagapõhjale ja ilmnemisviisidele. Haiguslugu on usutav. Siin saab alguse ka „Puhastuses” („Puhdistus”, 2008)¹⁶ jätkuv Eesti mineviku raadamine. Pealkiri „Stalini lehmä” viitab eestlasest naisinsenerile, kes abiellub soome elektrikuga. Eesti ema kasvatab tüdart Soomes ja käib suviti Nõukogude Eestis sugulastel külas. Tütar kasvab kahe kultuuri vahel ja tema reaktsioon olukorrale on söömishäire.

Kahe kultuuri vahel kasvab ka **Ranya El-Ramly** romaani „Auringon asema” („Päikese ase”, 2002) peategelane, kes jutustab lapse vaatevinklist oma soome ema ja egiptuse isa armastusloo. Tüdruk ei tea, kas peaks koorima apelsini nagu egiptlasest isa või soomlasest ema – kumma kultuuriga samastuda? Kiidetud on romaani rütmiliselt voogavat, proosaluulepärast keelt.

Romaanis „Baby Jane” (2005)¹⁷ kujutab Sofi Oksanen prostitutsiooni. Sama ainek kasutavad **Anja Snellman** teoses „Lemmikkikaupan tytöt” („Lemmikloomapoe tüdrukud”, 2007) ja **Jari Tervo** romaanis „Layla” (2011),¹⁸ mis jutustab kurdi tüdrukust, kes satub Helsingi kesklinnas asuvasse bordelli. Immigrantiteemat jätkab Snellman romaanis „Parvekejumalat” („Rõdujumalad”, 2010). Hoopis omapärane immigrant on Matti Rönkä detektiivromaanide ingerisoomlasest peategelane Viktor Kärppä, Nõukogude armee eliitväeosa kasvandik, kelle elu kulgeb seaduskuulekuse ja kuritegevuse hallil piirialal: ta ei ole ohver, vaid juhib oma saatust ise.

Teoseid, kus immigrantidele on omased traagilised probleemid („aumõrvad”, prostitutsioon ja rassism), on vastu võetud mitmeti ja need on ärgitanud arutelu. Kas probleeme esile tõstes aitavad raamatud neid lahendada või näitavad kas või tahtmatult immigrante probleemsete, teistsuguste ja „normaalsest” ühiskonnast väljaspool asuvatena?

Kuna sisseränne ja multikultuursus on päevakajalised ühiskondlikud teemad, oodatakse igal juhul, et keegi soome kirjanduses neid käsitleks. Eriti igatsetakse immigrantide endi hääli, mida on seni kuulda olnud väga vähe. Tšehhi päritolu **Alexandra Salmela** eksperimentaalromaan „27 eli kuolema tekee taitelijan” („27 ehk surm teeb kunstnikuks”) võitis 2010. aastal Helsingi Sanomate debüüdi-preemia. Liigutav sisserändeteemaline teos on **Ville Tietäväineni** koomiksromaan „Näkymättömät kädet” („Nähtamatud käed”, 2011), mis elab sisse Aafrikast Euroopasse põgenevate illegaalsete ümberasujate saatustesse.

SÕDA UUE PILGU LÄBI

Sõda on soome kirjanduses olnud püsiv aines, aga XXI sajandil vaadatakse seda uue pilguga: noorimad sõjast kirjutajad on umbes 30-aastased. 2011. aasta sügisel äratas huvi **Katja Kettu** romaan „Ämmaemand”, milles sünni-

¹⁵ E.k 2004, tlk Tauno Vahter.

¹⁶ E.k 2009, tlk Jan Kaus.

¹⁷ E.k 2006, tlk Tiina Pappel.

¹⁸ E.k 2013, tlk Jan Kaus.

tusabiline aitab arktilistes oludes kaasa uue elu sünnile, aga puutub sõjaajal kokku ka elu teise äärmuse, tapamasinavärgiga. „Ämmaemandat” võiks nime- tada kirglikuks, verelõhnaliseks romaaniks, mis kaugpõhja murdes žonglee- rib kiima, kire ja vägivallega. Sõjast kirjutavad ka **Leena Lander** („Käsky” / „Käsk”, 2003,¹⁹ ja „Liekin lapset” / „Tulelapsed”, 2010) ja **Sirpa Kähkönen** (nt „Hietakehto” / „Liivahäll”, 2012). Lander on üks tõlgitumaid nüüdisaeg- seid soome kirjanikke ja Soomes on eriti tuntud tema poisteinternaati kujutav „Tummien perhosten koti” („Mustade liblikate kodu”, 1991), millest on tehtud ka film.

XX sajandi sõja-aastatest kaugemasse ajalukku läheb tagasi debütant **Aki Ollikainen** romaanis „Nälkävuosi” („Nälja-aasta”, 2012). Seni tundma- tu, äkki esilekerkinud kirjanik valitseb hästi nii keelt kui ka loo kulgu. Teos jutustab 1860. aastate saatustlikust näljaajast, mil inimesi langes kui loogu. Leivapala jahtivad kerjused käituvad nagu loomad. Kriis – korraga sõda ja nälg – murendab kiiresti õhukese tsivilisatsioonikihi. Ema võitleb oma laste eest, kuigi teab, et on neid kaotamas. Siiski vilksatab aina kusagil ka inimlik- kus ja külmast maastikust hoolimata on võimalik uskuda tulevikku.

KOLKAST VÄLJA

Soome kirjandust on süüdistatud kolkluses, kuigi viimastel aastatel on see mitmes suunas teinud kobavaid samme piiri taha. Elina Hirvonen on kirjuta- nud sõjatraumadest korraga Soome ja Ameerika perspektiivist juba mainitud romaanis „Et tema mäletaks sedasama”. Viis aastat hiljem ilmunud romaa- nis „Kauimpana kuolemasta” („Surmast kõige kaugemal”, 2010) vaadeldakse Sambias aset leidvas jutustuses kõrvuti Euroopa ja Aafrika vaimulaadi. Hir- vonen arvustab seda, et eurooplased võivad minna Aafrikasse, aga aafriklased ei ole Euroopas teretulnud.

Kristina Carlson viib oma jutustused kaugemale ajalukku ja ühtlasi Soo- me piiridest välja. Romaanides „Herra Darwinin puutarhuri” („Härra Darwi- ni aednik”, 2009)²⁰ ja „William N. Päiväkirja” („William N.-i päevik”, 2011) kujutatakse maailmast eemale tõmbunud iseäratsejaid, õpetlasi ja vaatlejaid. Maailma mastaabis kõige edukam nüüdisaegne soome romaan on muidugi Sofi Oksaneni „Puhastus”, mis soome mõõdupuude järgi on saanud kõik või- malikud kirjandusauhinnad. Oksanen sattus omaenese mineviku kaudu aine- se peale, mis veel XXI sajandi alul oli Soomes laiemale avalikkusele peaaegu tundmatu – eestlaste saatust Nõukogude okupatsiooni ajal. Okupantide rep- ressioonimehhanismid ja eestlaste visa isamaalisus puudutasid soome lugejat. Mitmetasandiline „Puhastus” tõstatab küsimusi ka muude teemade kohta kui lähiajalugu: usaldus, kadedus, isekus ja kirg.

„Puhastuse” keskne tegelane Aliide Truu on paljukannatanud naine, kes õpib ajast ja režiimist hoolimata elult oma osa kätte nõudma. On ta siis lõ- puks truu ainult iseendale, nagu inimesed ütleldse? Õed Ingel ja Aliide on ebavõrdsed võistlejad, kuna Ingel üksnes on, Aliide tegutseb. Seepärast teeb ka ta vigu, millest mõni saab saatustlikuks. Ingel on ohver ja Aliide mitut moo- di süüdi, aga romaanis ähmastatakse süülisuse ja süütuse mustvalgeid piire. Kes viimaks üldse millestki puhastub? Kuigi romaan on lähedalt seotud Eesti ajalooga, on selle teemad universaalsed, nagu osutab ka rahvusvaheline edu.

¹⁹ E.k 2006, tlk Ülle Tarum.

²⁰ E.k 2012, tlk Asta Põldmäe.

Kuulu järgi lasti Oksanen neljandat romaani „Kun kyyhkyset katosivat” („Kui tuvid kadusid”, 2012)²¹ kohe trükkida 200 000 eksemplari, mis on soome raamatumaastikul meeletu arv. Romaani reklaamiti mitut moodi, enne kui keegi seda lugenudki oli. Vähemalt esimesel aastal ei saanud sellele osaks samasugust tohutut edu kui „Puhastusele”, aga 2013. aasta sügisel tuleb lavale raamatul põhinev näidend; „Puhastus” jällegi oli esmalt näidend, millest sündis romaan. Sofi Oksanen on mitmel moel raputanud soome kirjandusvälja, kus kirjanikku tahetakse näha Aleksis Kivi moodi vaese ja vääritimõistetud kangelasena. Siinse teksti kirjutamise ajal ilutseb Oksanen Kauppalehti Optio esiküljel pealkirja all „Bisneslady”. Praegu ei tegutse ta mitte üksnes kirjaniku, vaid ka kirjastajana.

Mitmepalgeline luule

Luulemaastik on XXI sajandil olnud mitmepalgeline. Uue luule juurde kuuluvad näiteks sellised nähtused nagu digiluule esiletõus ja erinevad eksperimentaalsed luulelaadid. Tagasi on tulnud proosaluuletused ning luulekogud liigenduvad tihti luulesarjadeks või -jadadeks. Esile tõuseb luuletuste materiaalsus: kõlalisus, häälelisus ja rütm. Traditsiooniline luulekäsitus seatakse küsimuse alla ja kõneleja või jutustaja hääli hajub. Luuletused on rõhutatult visuaalsed.

Tänapäeva soome luules valdab erinevate laadide, stiilide, teemade ja isegi keelte kokteiliks segunemine ühe ja sama kogu, tihti sama luuletusegi raames. Nagu luuletajad on ka ise väitnud, uut lüürikat ei ole mõtet lugeda „pelga” lüürikana, sest seal segunevad nii paljud kunstivormid ja sotsiaalsed tekstid. Luule tahab rikkuda ka „tõeluse” ja „kunsti” piiri ning mõjutada ühiskonda, tuues nähtavale – ja tihti pannes naeruks – selle keerukaid keelekasutusvorme, märkamatu võimukasutusviise ja kivilinenud rollimudeleid. Sageli kasutab nüüdisluule iroonilist stiili.

INTERNET ON LUULE UUS ASUMAA

Internet on märkimisväärselt muutnud luule kirjutamise, lugemise ja tajumise viise. Videoluule pakub võimalust ühendada tekst, hääli ja pilt multimediaalseks tervikuks: võttes kuju ennekõike liikumise ja visuaalse vormi, mitte oma semantilise tähenduse kaudu, muutuvad tähed ja sõnad pildiliseks. Kui eri kunstiliigid üksteisesse sulanduvad, tuleb lugejal mõelda, missugune on tekstilise sõnumi osakaal kogutervikus ja missugune protsess tähendusloome ülepea on. Digiluule erineb videoluulest selle poolest, et selles ei kasutata videopilti. Visuaalsus tekib sellest, kuidas iga täht, sõna ja tekst tüpograafiliselt ekraanile paika on asetatud, või sellest, kuidas need üksteise suhtes liiguvad.

Netiluules on soome luuletajad kasutanud peale soome keele ka inglise keelt. Lehel nokturno.org leiab näiteks **Tytti Heikkineni**, **Leevi Lehto**, **Teemu Mannineni**, **Marko Niemi** ja **Jani Sipilä** video- ja digiluulet. Samalt lehel leiab ka näiteid nn blogiluulest: **Kristian Blombergi** ja **Mikael Bryggeri** maledialoogiblogis mängitakse korraga malet ja luuakse luuletusi.

²¹ E.k 2012, tlk Jan Kaus.

Interneti kasutavad ära ka sellised luuleliigid nagu otsiluule ja nn flarf, mis töötleb ümber netist leitud, sageli labast või madalstiilset materjali. Otsiluule allikaks on teatud otsisõnade kaudu netist korjatud tekstimass, mille seast luuletaja hakkab mingil põhimõttel valikuid tegema ja massi ühtlustama. Tytti Heikkinen kirjeldab protsessi nii: „Otsisõnade valik ei ole juhuslik, aga valikuetapis nende mõjuvõim kaob ja tekstid hakkavad ise suunda võtma.” Traditsioonilise luuletaja asemel on siin luule autoriks inimene ja masin üheskoos.

Harry Salmenniemi „Texas, sakset” („Texas, käärid”, 2010) on internetimaterjali, tekstitüüpide, stiilide ja vahendite küllussarv, mis mängib intertekstuaalsete viidete, anagrammide ja palindroomidega. Kogu on peetud uue soome eksperimentaalluule vapiteoseks, mis nüüdisluulele tüüpiliselt tõuseb iseennast kommenteerides ja kujutades ka metatasandile.

PROOSALUULE JA JADAD TEOSTE SEES

XXI sajandil on taas rohkesti kirjutatud proosaluulet ja mõned luuleteosed kujutavad endast lõdvalt jutustavat, sarjalaadset tervikut. Tervik jaguneb osadeks, mis uurivad ja seavad kahtluse alla kronoloogiliselt kulgeva jutustuse vormi ja loogikat. Näiteks **Saila Susiluoto** proosaluulekogu „Huoneiden kirja” („Tubade raamat”, 2003), mis räägib kuuekorruselise maja eri tubadest, põhineb kogu algul kirjeldatud kulli ja kirja viskamise loogikal. Selle asemel et liikuda edasi leheküljelt leheküljele, toast tuppa ja korruselt korrusele, võib lugeja heita münti ja koguga tutvuda mündi määratud järjekorras, „... kuna tema meelest on palju viise minna läbi asjade, minna nende poole ...”.

Viija-Tuulia Huotarineni kogu „Seitsemän enoa” („Seitse onu”, 2013) on jutustus perest ja suguvõsa ajaloost: onudest, kes lähevad sõtta „sooservast, konnakapsaselt pervelt”. Noorte naiskirjanike sõjateemale uues proosas leidub oma paralleel luuleski. Suguvõsalood ja elusaatused ei taha unustusse langeda, vaid saada osaks praeguste inimeste maailmast: „Muidugi pidi kõigest rääkima, aga mitte millestki ei saanud.” Nagu varasemaski loomingus, laseb Huotarinen ka selles kogus vilksatada rahvaluulepärasel stiilil, väljendustel ja rütmikordustel.

UUE LUULE RIIMID JA RÜTMID

Internetis lisanduvad uuele luulele pilt ja hää, aga nüüdisluule rebib end paberilt lahti ka muul moel: nii nagu ennevanasti suitsutaredes ja metsas, loetakse ja esitatakse seda nüüd kõikvõimalikes luuleklubides ja üritustel. Luuleklubid tahavad uuendada luule esitamise tavasid, eemaldudes etlustraditsioonist ja tuues luule inimeste ja nende omavahelise suhtluse keskele. Luuletustega ühendatakse instrumentaalpalad ja laul, nende lugemisele lisanduvad arutlused luulest ja selle suundadest. Ka luulet ilmub üha sagedamini audioraamatuna.

Soome luule erijooneks on see, et koos modernismi jõudmisega kirjandusse 1950. aastatel hüljati peaaegu täielikult meetrilisus ja lõppriim. Muutus oli püsiv ja viimase 60 aasta jooksul Soomes ilmunud luule on olnud ja on seniajani peaaegu ainult vabavärsiline. Üks erand nüüdisluules on **Ilpo Tiihonen**, kes debüteeris juba aastal 1975: tema on viljelenud ja uuendanud meetrilist

ja riimilist sõnakunsti. Tiihonen, kelle viimane kogu „Jumalan sumu” („Jumala udu”) ilmus aastal 2009, on tunnustatumaid tänapäeva luuletajaid. Tema teostele on omased looklevad rütmistruktuurid, laululisus, dialoog soome luuleklassikutega ja ülev paatos.

XXI sajandil on luule musikaalsuse ja rütmilisuse küsimused uuesti esile tõusnud, nagu osutavad **Risto Oikarineni** esikkogu „Puupuhaltaja” („Puupuhuja”, 2005), **Sinikka Vuola** esikkogu „Orkesteri jota emme kuule” („Orkester, mida me ei kuule”, 2007) või **Marjo Heiskaneni** esikkogu „Äänes” („Toon”, 2010) pealkirjad. Kui sõnad tükkideks hakitakse ja silbid hakkavad elama oma elu, jõutakse keele kognitiiv-semantiliste tähenduste juurest non-sensi ja puhta rütmiga maailma, kus valitsevad tunded, aistingud ja tajud: „Käytän sanoja vain koska ne ovat välttämättömiä / mättömiä tön tön // käytän tön / mättö / mättömiä // koska mättö käytän tön tön / vain – koska – / sani sano sani ja vain ne ovat / ja ovat ovat // - -”²² (Marjo Heiskanen).

Tihti lisanduvad rütmilisusele ja kõlakordustega mängimisele ka tüpograafilised eksperimendid: piltluuletused, eripärane liigendus, vahetuvad fonidid ja lehekülgede paigutus. Nii nagu netiluulegi, esitavad need väljakutse lugeja ootusele, et tekst kulgeb lineaarselt vasakult paremale, ja sunnivad teda otsima teistsugust tähenduse moodustumise viisi. Uues luuleuurimuses räägitakse luule materiaalsusest ehk sellest, mismoodi tekst välja näeb, kõlab ja tundub. Peamine on see, et luule tungib lugejale lähemale, kõnetades korraga mitut eri meelt.

Uusimas luules proovitakse üle pika aja ka värsimõõte, mis on vabavärsi ajastul kattunud unustuse tolmuks. **Vesa Haapala** katsetab oma uusimas kogus „Kuka ampui Ötzi?” („Kes laskis Ötzi maha?”, 2012) muuhulgas heksameetrit, tankat ja Sappho stroofi. Kogu on põnev sellegi poolest, et Haapala on selle kokku pannud tihedas koostöös graafik **Markus Pyöräläga**. Pilt ja sõna on sündinud korraga, üksteist mõjutades. **Pauli Tapio** on avaldanud sonette luuleajakirjas Tuli & Savu (Tuli & Suits).

Teatud mõodus või vormis kirjutamise puhul võib tegu olla ka nn ülekirjutamise või pastišiga: luuletaja kasutab mõnd vanemat teksti ja töötleb seda. Niimoodi töödeldud luuletuse lugejalt eeldatakse algteksti või vanema luule tundmist, kuna muidu ei avane teksti mitmetitõlgendatavus ega kommenteeriv iseloom. Niisamuti eeldab nüüdisluule, mis sulandab enesesse viiteid popkultuurile ja meediamaaile, et lugejal on samasugune silmaring ja ta suudab sulandused algupäraseks tervikuks liita. Kuigi praegu rõhutatakse, et igaüks võib luulet tõlgendada omamoodi, on selge, et nüüdisluule esitab sageli lugejale suuri väljakutseid. Vahel tekib oht, et lugeja ei leia enam isiklikku kokkupuudet luuletusega, mis laguneb tekstide, häälte, minade, allusioonide ja keelemängude mosaiigiks.

UUE LUULE KEELE- JA MURDEVORMID

Nüüdisluule keeleline repertuaar on lai ja selle üheks uusimaks jooneks on juba mainitud internetilaenus, sotsiaalmeedia keele jälgendamine ja eri keeli, enamasti soome ja inglise keelt, segavad hübriidvormid. Kindla, tunnustatud koha ka laiema publiku jaoks on nüüdisluules saanud nn murdeluule, mille

²² Tõlkimatu luuletus, mille esimene rida tähendab umbkaudu „Kasutan sõnu ainult sellepärast, et need on möödapääsmatud” ja ülejäänud read lammutavad seda lauset silpideks.

tuntuim esindaja on **Heli Laaksonen**. Ta kirjutab luulekogusid lõunasoome murdes (neist viimane on „Aapine” / „Aabit”, 2013, kus pika jada moodustavad tähestikutähtedest kirjutatud luuletused). Pääaegu igast raamatust on välja antud luuletaja enese sisseloetud audioraamat ja Laaksonen on tuntud ka oma esinemise järgi luuleõhtutel.

Nii nagu nüüdisproosale, ei ole nüüdisluulelegi miski tabu ning rasked, vägivald ja seksiga seonduvad teemad peegelduvad ka luulekeeles. Mõned luuletajad, näiteks Vesa Haapala ja Harry Salmenniemi, tekitavad oma luuletustes teadlikult kontraste ropu ja üleva keele vahel. Sarjas „Läski XL” („Paksma-gu XL”, kogus „Varjot astronauteista” / „Astronautide varjud”, 2009) jälgendas Tytti Heikkinen sotsiaalmeediastaatust uuendavat tütarlast, kelle keel kubi-seb labasustest, vigadest ja emotikonidest ning kes lõpuks ütleb enese kohta enam, kui ise arugi saab: „On normaalne vä, et high haiseb jube vängelt kuigi Olen juba mitu nädalat üritanud mitte midagi teha? praegu kah aint laman voodis ja vahin seinä. Peaks jälle arsti juurde minema ja ütlema, et kõvemad tablakad kirjutaks. Viimati läksin närvi kui küsis ravi motivatsiooni puudu-mise kohta ja siis otsustasin et ei viitsi.”

Lugeja peab ise otsustama, kas loeb sarja paroodiana või tekitab see temas kaastunnet ja ärgitab kõrvaletõrjutuse probleemi üle mõtlema. Nüüdisluule on hääle andnud ka vanadekodusse unustatud vanuritele (**Timo Harju** „Me kas-telimme heitä runsaasti kahvilla” / „Me kastsime neid kõvasti kohviga”, 2009).

Mõned luuletajad on oma tekstides ühendanud soome ja inglise keele. Luuletaja ja kirjastaja Ville Hytönen pani Anna Halmkrona pseudonüümi all luuletustes mõlemad kokku ja kasutas interneti varasalvi. Halmkrona oli omalaadne kirjanduslik eksperiment; teistlaadi eksperimendi tegi auhinnatud luuletaja **Henriikka Tavi**, kes natuke rohkem kui aasta jooksul andis välja 12 luulekogust koosneva sarja, iga kuu ühe kogu. Mõlema projekti üheks ees-märgiks oli uurida luuletaja elu võimalusi ja luuletajaidentiteedi sündi praeguses Soomes.

KAS LUULE JÄÄB KOGU SELLELE EKSPERIMENTAALSUSELE JALGU?

Mis kõik on luule ja kas luule piire saab lõputult venitada? Nüüdisluule mit-mekesisust vaadates on selge, et sellele küsimusele ei ole ühest vastust. Uue luulega seoses rõhutatakse ikka ja jälle lugejale lähemale püüdlemist ja lugeja rolli isikuna, kes viimaks annab tekstile tähenduse. Lugeja valida on, mida ta luulest otsib ja millest kinni hakkab.

Luule jõud põhineb sõnal. Luulekunst on sageli napilt ja vihjamisi ütle-mise kunst, kus loodetakse lugeja arusaamisoskuse ja -tahtmise peale. Ka sellisel klassikalisel luuletraditsioonil, mis ei ole loomult eksperimentaalne ega võrsu interneti tekstimaailmadest, on tänapäeva soome luules oma kindel paik ja palju viljelejaid. Näiteks 1980. ja 1990. aastate vahetusel debüteerinud **Jyrk-ki Kiiskinen** ja **Lauri Otonkoski** kuuluvad ikka veel luule kesksete nimede hulka. Samuti peab meeles pidama, et juba 1940. ja 1950. aastatel alustanud, soome luule klassikute sekka kuuluvad **Aila Meriluoto** ja **Mirkka Rekola** on luulet avaldanud ka XXI sajandil.

Meie lühikest soome kaasaegse proosa ja luule tutvustust sobib lõpetama Marjo Heiskaneni luuletus „Helisev rööm” („Soiva ilo”). See võtab kokku kir-janduse igavese võlu: ütle-mise ja ütle-mata jätmise, kirjutamise ja lugemise, kuulamise ja nägemise võimu ei saa – ega tohi – viimseni ära seletada.

Helisev rõõm.

Ruum punktide vahel:

hää!

Punktides on jõud, arvasid sa,

aga nende vahel lubadus, kõige vägevam jõud, edasiviija võim

ja kõik võimalikud maailmad täis

võimatut õnne.

Seda olen ma oodanud:

et vahed tuleksid ilmsiks

ja et kuidagi saaks rääkida

ja teada

et keegi veel

saab aru.

Tabel 1.

**Ajalehe Helsingin Sanomat kirjanduskriitikute kandidaadid
XXI sajandi parima romaani tiitlile**

1. Sofi Oksanen, „Puhdistus”
2. Ulla-Lena Lundberg, „Jää” („Is”)
3. Kjell Westö, „Missä kuljimme kerran” („Där vi en gång gått”)
4. Kari Hotakainen, „Juoksuhaudantie”
5. Hannu Raittila, „Canal Grande”
6. Pirkko Saisio, „Punainen erokirja”
7. Monika Fagerholm, „Amerikkalainen tyttö” („Den amerikanska flickan”)
8. Markus Nummi, „Karkkipäivä”
9. Antti Hyry, „Uuni”
10. Jaakko Yli-Juonikas, „Neuromaani”

Tabel 2.

**Ajalehe Helsingin Sanomat 2344 lugeja kandidaadid
XXI sajandi parima romaani tiitlile***

1. Sofi Oksanen, „Puhdistus”
2. Ulla-Lena Lundberg, „Jää” („Is”)
3. Kjell Westö, „Missä kuljimme kerran”
4. Kari Hotakainen, „Ihmisen osa”

5. Rosa Liksom, „Hytti nro 6”
6. Kari Hotakainen, „Juoksuhaudantie”
7. Katja Kettu, „Kättilö”
8. Johanna Sinisalo, „Ennen päivänlaskua ei voi”
9. Antti Hyry, „Uuni”
10. Aki Ollikainen, „Nälkävuos”

* Nimekirjas on kümme enim hääli saanud teost.

Tabel 3.

Enimmüüdud soome ilukirjandusteosed aastal 2012*

1. Sofi Oksanen, „Kun kyyhkyset katosivat”	107 800
2. Ulla-Lena Lundberg, „Jää” („Is”)	100 700
3. Ilkka Remes, „Ylösousemus”	64 600
4. Riikka Pulkkinen: „Vieras”	50 700
5. Reijo Mäki: „Sheriffit”	45 300
6. Tuomas Kyrö: „Mielensäpahoittaja ja ruskeakastike”	42 400
7. Leena Lehtolainen: „Paholaisen pennut”	31 200
8. Tuomas Kyrö: „Mielensäpahoittaja”	29 100
9. Virpi Hämeen-Anttila: „Tapetinvärinen”	22 800
10. Enni Mustonen: „Kultarikko”	22 600

* Arvestatud ei ole taskuväljaandeid. Allikas: Soome Kirjastusühing (registreeritud ühendus).

Literary news from the northern coast of the Gulf of Finland: What is written and read in the 21st-century Finland?

Keywords: Finnish literature, contemporary literature, literary review

The article gives an overview of the Finnish literature of the current century. The focus lies on poetry and prose, leaving out drama, children's and youth literature, and comics. What is observed as general trends are genre shift and mixing, dissipation of a single 'I' or narrator, a loss of the boundary from between fact and fiction, intertextuality, and the use of a wide range of topics defying taboos. It is pointed out that modern Finnish literature is personified and the name of an author will typically become a brand.

In prose the salient topics include war, history, the role of a man in the modern society, immigration and multicultural Finland. The novels speak in several voices, whereas the short stories tend to integrate into comprehensive series. In autofiction, where the author is transformed into a character, the boundaries of memory, truth and fiction are knowingly violated. A lot of biographical novels are also written. Humour is popular both in poetry and prose, while often the laugh

of a Finn is on himself. Modern Finnish poetry is experimental, often gauging the possibilities offered by digital media. The mainstream does not care much for classical meters, but the sound, voice and rhythm are often emphasized. At the same time, prose poetry seems to have regained popularity. Curiously, different modes, styles, topics, or languages can appear mixed within a collection or even in a single poem.

Satu Grünthal (b. 1961), PhD, docent of Finnish literature, University of Helsinki, Department of Teacher Education, satu.grunthal@helsinki.fi

Helena Ruuska (b. 1958), PhD, non-fiction writer, literary critic, teacher of Finnish Language and Literature, the Normal Lyceum of Helsinki, helen.ruuska@helsinki.fi

Soomekeelse käsikirja tõlkinud

JOHANNA ROSS